

АСОРТИМЕНТ ВИДАНЬ СУЧАСНОЇ БУКІНІСТИЧНОЇ ТОРГІВЛІ В УКРАЇНІ

Асортимент видань букіністичної торгівлі відображає політичні та економічні позиції суспільства, рівень розвитку культури, стан сучасного книговидавання, а також особливості організації самої торгівлі.

При вивченні асортименту букіністичних видань доцільно виділяти два поняття – асортимент товарної пропозиції та асортимент наявних товарних запасів. Перше поняття більш загальне, воно охоплює потенційно можливий приплив видань із сфери споживання у повторний обіг. Друге – є поняттям конкретним і враховує часові та регіональні обмеження. Різниця між ними, що полягає у повноті представлення продукції книговидавання, зумовлена особливістю джерел формування асортименту.

Теоретично, основним джерелом формування товарних запасів книжкової торгівлі є книговидавання. Однак в букіністичній торгівлі, яка покликана бути посередником в товарообміні між власником раніше випущених видань та їх можливими покупцями, таким джерелом стають зібрання приватних, частково державних бібліотек. А це спричиняє значну розмаїтість видань за такими книгознавчими ознаками як тип, вид, тематика, а особливо час виходу у світ. Тому асортимент букіністичних видань може потенційно віддзеркалювати всю історію книговидавання України та історично пов'язаних з нею регіонів.

Букіністи погребують окремих каталогів, посібників, в яких зібрані узагальнені відомості про рідкісні або найповніше збережені до нашого часу видання попередніх періодів, про їх матеріальну форму, сьогоденну цінність. Такі посібники розроблені стосовно російського книговидавання, але є далеко неповними (за нашими підрахунками, в них зафіксовано не більше 6% видань, що вийшли у світ з початку російського книговидавання). Українську ж книгу, дуже вибірково і незначно, представляє єдиний посібник [8]. Тому доцільно зафіксувати стан вивченості українського книговидавання, згадати дослідників української книги, визначити найважливіші публікації.

Українська рукописна книга вивчена лише до певної міри. Найсерйозніші дослідження в цій галузі належать І. Свенціцькому, С. Гординському, Я. Щапову, О. Анапович, Я. Запаску [1, 4, 6, 15, 17].

Значно краще вивчена українська книга кириличного друку. Щодо неї відомі розробки Я. Ісаєвича, Я. Запаска, І. Мицька, С. Маслова, Г. Логвина, Ф. Максименка. Видано каталоги стародруків, опубліковано результати досліджень різних історичних осередків книговидавництва, а також монографії з питань художнього оформлення [5, 7, 9, 11, 13, 14, 16].

Достатньо відомостей є про українську книгу громадянського друку, особливо у Східній Україні, де книговидавництво перебувало під постійним цензурним контролем царської Росії, а тому не викликало особливих заперечень і в радянські часи. У цій галузі відомі публікації С. Петрова, І. Педанюка, М. Бутрина, О. Дея та ін. [2, 9, 16]. Разом з тим книга видання кінця XIX – початку XX ст. потребує подальшого дослідження. Особливо це стосується видавничої діяльності Б. Грінченка, Г. Хоткевича, С. Гомолінського, Л. Ідзиковського, В. Череповського, видавництва "Вік", "Час", журналу "Киевская старина" та ін.

Скупіша інформація про українське громадянське книговидавництво Галичини, Буковини, Закарпаття [9,10]. Виняток становить діяльність таких офіційно визнаних у колишньому СРСР постатей, як І. Франко й М. Павлик. Значно менше проаналізовано видання наукових та культурних осередків Наукового товариства ім. Т. Шевченка, видавничих центрів у Коломиї, Чернівцях, Станіславі, Львові, Перемишлі. Майже цілком не вивчено книговидавництво цього регіону у 20-30 – роки та під час війни. Зараз бібліографічним дослідженням галицького книговидавництва вказаного періоду займається колектив кафедри книгознавства та організації книжкової торгівлі Українського поліграфічного інституту імені Івана Федорова.

Основним джерелом букіністичної товарної пропозиції є видання повсюдного та сучасного періоду. За кількістю назв і тиражністю вони перевищують видання попередніх періодів, до того ж збереглися найповніше. Бібліографічну інформацію про книжкову продукцію цього періоду містять видання колишньої Всесоюзної книжкової палати і книжкової палати УРСР (тепер України) – "Ежегодник книги", "Книжная летопись", "Летопись книг", а також газети "Книжное обозрение" і "Друг читача".

Отже, можливою товарною пропозицією букіністичного ринку є видання всіх періодів виготовлення книги в Україні та історично пов'язаних з нею регіонів – Росії, Польщі, Німеччини, Угорщини тощо.

Фактичний асортимент товарних запасів букіністичних книгарень значно вужчий – в основному це література останніх років видання масового попиту російською мовою. Виняток становить українська історична художня та наукова література, а також дитяча, пригодницька та сучасна зарубіжна література, що поде-

куди видавалась, особливо останнім часом, українською мовою. Рідко зустрічаються антикварні видання* російською, польською і українською, подекуди й іншими мовами. Загалом по Україні переважають видання російською мовою. На перший погляд, це результат найкращої збереженості видань останніх років, російськомовної спрямованості радянського книговидання та ажіотажного попиту на російськомовну літературу пригодницького жанру. Насправді ж діють більш суттєві чинники, пов'язані з політичними, соціально-політичними процесами в сучасному суспільстві та його ретроспективі. Суттєвого значення набувають і такі внутрішні чинники, як стан букіністичної торгівлі, завдання, що стоять перед нею, особливості її організації.

Упродовж багатомісячної історії України відбувалися значні міграційні процеси корінного населення за її межі, а іншомовного – в Україну, наслідком чого стало розширення державних і приватних зібрань за рахунок російських, польських, німецьких та інших видань. Окрім того, цензурні обмеження призвели до зменшення тиражів та кількості назв українських книг. Відомі випадки зумисного нищення українських видань і творів мистецтва. Це ще одна з причин, чому російська і польська стара книга представлена на нашому ринку ширше, ніж українська.

Цікаво простежити, як асортимент букіністичних видань залежить від змін у політичному житті. За часів застою "ідеологічна чистота" асортименту суворо контролювалась. Офіційно існував двохтомний, з подальшими доповненнями, перелік видань, які необхідно було вилучати із книгообігу. Серед видань останніх років виходу переважали зарубіжна, російська, українська класика, література з мистецтва, книги масового попиту. Відділи комісійної торгівлі поповнювалися літературою військово-патріотичної тематики, націленою на виховання підростаючого покоління в дусі марксизму-ленізму. Це були видання серій "Юні герої", "Военные мемуары", "Герои Великой Отечественной", "Діти-герої" тощо. Масово пропонувались твори яскравих прибічників методу соціалістичного реалізму. Антикварні відділи репрезентували в основному видання Росії кінця XIX ст., найчастіше Ситіна, "Посредника", Маркса, Полякова та ін.

Після проголошення курсу на перебудову, демократизацію суспільств вищезгадані списки скасовуються і одразу на полицях букіністичних книгарень з'являються твори незаслужено забутих і репресованих письменників, вчених. Зокрема, продавались прижиттєві видання монографій М. Грушевського "Ілюстрована

* До них можна умовно зарахувати видання, що вийшли не пізніше початку XX ст.

історія України", "Історія української літератури", окремі випуски "Записок НТШ".

Цінні, рідкісні видання в асортименті букіністичних книгарень протримались недовго. З поверненням народові його історичної пам'яті зріс попит на подібну літературу. Тепер в антикварних відділах реалізується в основному російськомовна україністика, а також польська книга.

Дуже суттєво рівень товарної пропозиції букіністичних видань залежить від економічної стабільності у суспільстві. На підготовку до першої реформи ціноутворення в кінці 1990 р. та її переведення на початку 1991 р. букіністичний ринок зреагував значним зменшенням товарної пропозиції. Очікуване зниження купівельної спроможності карбованця зменшило матеріальну зацікавленість у реалізації видань із власних бібліотек навіть за високими домовленими цінами. Ще яскравіше ці процеси проявились при введенні українських купонів, коли обсяг товарних запасів букіністичних видань значно зменшився, знизилась їх книгознавча цінність (як відомо, книжкова торгівля залишилася в "карбованцевому просторі").

Великий вплив на асортимент товарних запасів букіністичних видань має рівень розвитку самої букіністичної торгівлі. Основним її завданням у час книжкового дефіциту є усунення невідповідності між недостатнім товарним забезпеченням і високими планами товарообігу. В останні роки ця невідповідність досягла 20-30%. І через це була створена розгалужена мережа пунктів книгообміну і реалізації видань за домовленими цінами в універсальних чи спеціалізованих книгарнях. Саме тому в асортименті букіністичних видань домінує видавнича продукція останніх років виходу. Проте довгий час було практично неможливо залучити до повторного обігу видання масового попиту (пригодницькі, науково-фантастичні та ін.), які успішно продавались на "чорному ринку". Це тривало, поки в букіністичній торгівлі панувало централізоване регламентоване ціноутворення – за каталогами-прейскурантами і номінальними цінами. Мало що змінила запропонована накидка на встановлену ціну: мізерна порівняно з реальним попитом, вона не спонукала власників видань здавати їх в букіністичні книгарні. Щоб виконувати плани товарообігу, букіністи впровадили з кінця 70-х – початку 80-х років нові, цікаві форми торгівлі – конкурси здавальників літератури, вільний та цільовий книгообмін, букіністичні аукціони. З другої половини 80-х років до них додаються пункти першопрочитання літератури, книжкові ломбарди.

Завдяки новим формам букіністичної торгівлі асортимент видань значно розширився, змінилась його наповненість. З 1988 р. запроваджено домовлені ціни на букіністичні видання. І хоча це

викликало спочатку різко негативну реакцію навіть фахівців [3], повільна переорієнтація всієї економіки на ринковий механізм господарювання дозволила зберегти вказаний різновид цін і, відповідно, поповнити асортимент вільного продажу популярними творами (О. Дюма, А. і С. Голон, М. Мітчел, К. Маккалоу, авторів пригодницького жанру - Д. Хеммета, Ф. Глодзера та ін.). Поруч з ними за домовленими цінами реалізується й українська історична та історико-пригодницька література (твори Ю. Опільського, В. Малика, Т. Микитина, О. Соколовського). Одночасно продовжується позамагазинний продаж книг підвищеного попиту на "чорному ринку" через те, що об'єднання "Укркнига" заборонило букіністам встановлювати домовлені ціни на видання останнього року виходу.

Проведений аналіз динаміки асортиментної наповненості товарних запасів букіністичної торгівлі приводить до наступних висновків. Букіністична торгівля в нестабільних соціально-економічних умовах обслуговує переважно комерційні інтереси приватних заготівників літератури, вузьке коло "елітарних" власників, близьких до джерел книгорозповсюдження, а також читачки і власницькі запити невисокого наукового, художнього і духовного рівня. При переході до ринкових структур функціонування розгалуженої мережі букіністичної торгівлі, створеної у попередні роки, залишається доцільним. Але у перспективі, з подоланням паперового дефіциту, розвитком поліграфічної бази потреби покупців у літературі широкого асортименту та у потрібній кількості зможе забезпечувати звичайна книжкова торгівля. Сферою ж діяльності букіністів повинна стати робота з антикварною, старою книгою, цільовий книгообмін між фахівцями та колекціонерами і купівля вживаних видань (а не перепродаж їх з метою додаткових прибутків).

1. Анапович Е. М. Рукописная светская книга XVIII в. на Украине: Исторический сборник. К., 1983.
2. Бутрин М. Л. Видавничо-книготорговельна бібліографія на Україні у другій половині XIX століття. // Поліграфія і видавнича справа. Львів, 1990. Вип. 26. С. 155-165.
3. Говаров А., Сократова Т., Чулакова И. Откуда берутся и куда возвращаются деньги? // Книжное обозрение. 1989. № 20.
4. Гординський С. Рукописи бібліотеки монастиря св. Онуфрія ЧСВВ у Львові. Жовква, 1927.
5. Запаско Я. П. Мистецтво книги на Україні в XVI-XVIII ст. Львів, 1971.
6. Запаско Я. П. Орнаментальне оформлення української рукописної книги. К. 1960.
7. Запаско Я. П., Ісаєвич Я. Д. Пам'ятки книжкового мистецтва: каталог стародруків, виданих на Україні. Кн. 1-2. Львів, 1984.
8. Каталог-прейскурант на продаж букіністичних і антикварних книг. Українська художня література. Дожовтневий період. К., 1987.
9. Книга і друкарство на Україні в XVI-XVIII ст. Львів, 1971.
10. Левицький И. Галицко-русская библиография XIX ст. (1801-1886). Львів, 1891.
11. Логвин Г. Н. З глубини: Гравюри українських стародруків XVI-XVIII ст. К., 1990.
12. Лозинський М. 40 літ діяльності "Просвіти". Львів, 1908.
13. Максименко Ф. Кириличні стародруки українських друкарень, що збереглися у Львівських збірках (1574-1800). Львів, 1975.
14. Мицько І. З. Острозька слов'яно-греко-латинська академія (1576-1636). К., 1990.
15. Свенціцький І. С. Опис

рукописів Народного дому з колекції А. Петрушевича: Ч. 1-3. Львів, 1906-1911. 16. Українська книга під ред. І. М. Педанюка та ін. Київ, Харків, 1965. 17. Щапов Я. Н. Восточно-славянские и южнославянские рукописные книги в собраниях ПНР: В 2 т. М., 1976.

Стаття надійшла до редколегії 15.02.92.